

УДК 323.212

ГРОМАДСЬКО- ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

ТКАЧ О. І.,
доктор політичних наук, доцент
кафедри політології філософського
факультету Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

У статті розглянута політична складова політичних передумов сталого розвитку в країнах Латинської Америки, основні тренди еволюції політичних інститутів. Робиться спроба оцінити ступінь сталого розвитку гібридних режимів в Латинській Америці, ризики демократії у контексті негативних соціальних наслідків неоліберальних реформ. Автор приходить до висновку, що, незважаючи на наявність в арсеналі Організації американських держав декларацій на підтримку демократії, механізми міжамериканської системи, Групи Ріо, реагують на політичні кризи і загрози демократії із запізненням. Вони демонструють нездатність ефективно сприяти стабілізації ситуації в проблемних країнах. Таким чином, у сучасних умовах на континенті відсутні необхідні політичні умови для реалізації стратегії сталого розвитку. Ключові слова: Латинська Америка, громадянське суспільство, демократія, політична криза, конституційна криза, соціальна реформа, політична свобода, наркобізнес, корумпованість влади, міжнародний тероризм.

В сучасних умовах зростає значення концепції сталого розвитку та важливість екологічної і соціальної складової модернізації для дослідження проблематики периферійних країн. Розглянемо політичну складову політичних передумов сталого розвитку в країнах регіону, основні тренди еволюції політичних інститутів, спробуємо оцінити ступінь сталого розвитку гібридних режимів у Латинській Америці, ризики демократії у контексті негативних соціальних наслідків неоліберальних реформ.

Чверть століття тому з початком процесів демократизації країни регіону мали широкий коридор можливостей для трансформації політичних систем, становлення правової держави і розвитку громадянського суспільства. Однак за несприятливого впливу сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів до середини 90-х років цей коридор звузився. Пошук запасних шляхів виходу зі структурної кризи, «вікон» або «кватирок» можливостей ускладнений відсутністю діючих механізмів діалогу влади із суспільством, інерцією патерналізму і клієнтелізму, міжелітними конфліктами, соціальною нерівністю і фрагментацією суспільства¹.

Розрив між економічними, політичними і соціальними складовими модернізації визначився на рубежі ХХ–ХХІ ст. Цей розрив підсилюється відставанням реформ у соціальній сфері та різних фазах політичної модернізації. Він став однією з причин дестабілізації. Розчарування більшості латиноамериканців підсумками неоліберальних реформ першого покоління прискорило зміни в громадських настроях і вплинуло на поведінку електорату. Це виявилось в ході виборчих процесів. Невдоволення політикою урядів і незадоволеність функціонуванням демократії, падіння довіри до політичних інститутів і насамперед традиційних партій супроводжувалися появою нових політичних течій і громадських рухів позасистемного характеру, що виступають за кардинальний перегляд політики держави, за демократію участі та вирішення соціальних проблем.

Розширення політичних і громадських свобод, характерне для політики перехідних режимів, призвело до практики регулярних виборчих процедур, у ході яких відбувалося часткове відновлення органів влади і затвердилися норми електоральної демократії. Саме вона уможливила прихід до влади у Венесуелі діяча антисистемної опозиції Уго Чавеса, кандидатів опозиції в Мексиці, Перу, Бразилії та Уругваї.

З іншого боку, умовами електоральної демократії легко користувалися політичні аутсайтери або лідери нових партій, що приходили до влади за популістськими гаслами на хвилі протестних настроїв. Наприклад, Л. Гутьєррес в Еквадорі та Ж. Б. Арістід у Гаїті швидко відмовилися від передвиборних обіцянок і демонстрували нездатність до ефективного управління².

Підсумки виборчих кампаній виявили три основних тренди політичних процесів: неопопулістський з тенденцією до відродження авторитаризму, реформаторський з курсом на розширення демократії і посилення соціальної політики, консервативний, характерний відсталіми країнам. Типологія є умовною, межі між ними змінюються залежно від зрушень у соціально-економічній та політичній ситуації, від сили і впливу опозиції (легальних або збройної), можливостей держави здійснювати контроль на національній території, вирішувати політичними засобами конфлікти, від рівня корумпованості влади.

Уряди регіону у внутрішньому і міжнародному середовищі формулюють соціальні пріоритети політики, намагаючись послабити зростання напруженості в суспільстві, попередити конфлікти, що загрожують національній безпеці держав.

На політичний розвиток країн регіону здійснюють вплив супутники переходу. Наприклад, криза управління, поширення корупції, масштаби організованої злочинності і наркобізнесу, що

підточують основи латиноамериканської демократії. Вони є викликами стабільності, особливо в країнах Андської зони.

Зміни урядів, політичні і конституційні кризи призводять до втрати наступності в політиці влади, ускладнюють використання антикризових заходів і відкладають реалізацію соціальних реформ. Це призводить до нагромадження масового невдоволення, яке загрожує неполітичними діями. Наприклад, вуличними протестами, захопленням земель та інших об'єктів власності³.

Масштаби цього невдоволення фіксуються і знаходять підтвердження в даних соціологічних опитувань, що реєструють масову незадоволеність результатами приватизації (від 98% опитаних у Гватемалі до 59% у Венесуелі). Понад половини опитаних у 18 країнах Латинської Америки мають переконання, що політика здійснюється в інтересах могутніх груп. В Еквадорі і Перу 92% респондентів вважають, що країна спрямована «неправильним шляхом». Такої думки дотримується понад 50% мешканців 12 країн. Лише в Колумбії, Чилі, Бразилії й Аргентині цей показник нижче 48%, понад 60% латиноамериканців відчуває страх втратити роботу. Такого роду побоювання є характерними для масової свідомості, і впливають на сприйняття політики й довіру до державних інститутів. Відбулося розчарування в демократичних режимах і втрата довіри в здатність влади поліпшити умов життя населення, покінчити з безкарністю і забезпечити дотримання законності. У 2004 році третина респондентів в регіоні було задоволено функціонуванням демократії, 37% виражала впевненість у невикорінності корупції, для 55% була характерна байдужність до форми правління⁴.

Таким чином, це свідчить, що на початку ХХІ ст. рівень імпульсів демократизації зменшився, відбувається розчарування урядів через поширення бідності і безробіття. Чисельність незаможних до 2005 року досягла 222 млн, з них 96 млн жили в складних умовах. Стан соціальної сфери, основи модернізації, призвів до того, що ризики дестабілізації деяких країн регіону зросли. Відставки урядів і президентів, спроби державних переворотів знову стали ознаками латиноамериканського політичного життя. Вони свідчать про гальмування процесів модернізації та обіцяють нові сплески соціальних конфліктів і політичних криз.

Виникли конфліктогенні фактори, активізувалася радикалізація і мобілізація етнополітичних рухів у Болівії та Еквадорі, повстанських організацій в Перу, які використовують індіанську атрибутику в політичних цілях. За умов політичних і громадських свобод значно розширився діапазон можливостей для організації та агітації низових громадських структур, артикулюючих інтереси виключених груп і верств. Для організацій харак-

терні сподівання на харизматичного лідера, відхід від зразків західної культури, конфронтація і недовіра до влади. На практиці це нерідко трансформується в агресивні форми поведінки, тактику протесту і силове нав'язування вимог влади. Максималізм на межі утопізму, характерний для програмних установок етнополітичних організацій, антиглобалістська та антизахідна спрямованість визначають поширення соціальних виступів і нові конфлікти.

Радикалізація низки неурядових організацій є загрозою конституційному ладу, визначає тривалість урядів. Наприклад, 2005 року події у Болівії та Еквадорі, які призвели до відставок президентів. За умов дестабілізації енергія правлячої еліти спрямовується на подолання політичних і конституційних криз, забезпечення легітимності режиму за допомогою проведення виборів, результат яких нерідко не сприймається опозицією. Це сприяє новим статусним і рольовим конфліктам. Проте вирішити за допомогою політичних технологій неможливо, це вимагає тривалої і кропіткої роботи з реалізації конкретних соціальних програм і поширенню громадянської політичної культури.

У країнах політичної модернізації Латинської Америки з інституціональними основами демократії і розвинутими структурами громадянського суспільства (Коста-Ріка, Чилі, Уругвай, Мексика, Аргентина, Бразилія) накопичений досвід врегулювання конфліктних ситуацій у рамках правового поля, у режимі діалогу влади і суспільства.

У відсталих країнах регіону за фазою демократичних перетворень і мають нерозвинуте громадянське суспільство, ризики дестабілізації зберігаються. Скорочуються шанси на наступність урядового курсу, необхідного для реалізації стратегії сталого розвитку⁵.

Процес реформування військово-цивільних відносин залишається незавершеним. Очищення силових структур ряду країн від офіцерів, причетних до грубих порушень прав людини в період авторитаризму, може стати причиною антиурядових виступів і змов військових, виступаючих за гаслами боротьби з корупцією і безкарності влади. М'якість латиноамериканського правосуддя, що відзначилося в наданні амністії учасникам путчів, відкривала можливість для участі заколотних офіцерів у виборах. Приклад кар'єри Чавеса, як і швидке сходження до влади Гут'єрреса, дає підстави припустити можливість появи націоналістично налаштованих політиків з армійського середовища, які орієнтуються на інтереси маргінальних верств. Такі лідери, як правило, не відрізняються прихильністю до демократичних цінностей. Для них ближчим є звичний авторитарний стиль поведінки. Їхній прихід до влади неминуче обернеться відкотом демократизації.

На континенті існують передумови для реалізації стратегії сталого розвитку. Це стосується роз-

риву між тимчасовими параметрами її реалізації і термінами повноважень глав держав і урядів. Комплекс заходів для захисту середовища політики, націлена на скорочення соціальної нерівності і підвищення якості життя. Це невід'ємні атрибути сталого розвитку, розраховані на довгострокову перспективу. Вони вимагають не менше 20 років, тоді як реалізація урядових програм у більшості випадків завершується після закінчення терміну президентського мандата, тобто через 4–6 років за умови стабільності. Часті зміни влади неминуче скорочують цей термін до року або двох, що зводить нанівець шанси на сталий розвиток.

Невикористані можливості довгострокової стратегії обертаються виснаженням соціального капіталу, подальшою фрагментацією суспільства і екологічними проблемами.

Поряд з тимчасовим розривом спостерігається небезпечний розрив у ціннісній орієнтації еліт і неможливої більшості населення. Перші, не дивлячись на розходження в партійних пристрастях і національній приналежності, приймають західні цінності і життєві стандарти, прагнуть адаптуватися до реалій глобалізаційного світу. Що стосується незможних, то за впливу погіршення рівня добробуту та відсутності прав схиляються до неприйняття сучасної західної цивілізації, відкидають існуючі порядки і відмовляються визнавати законність відтворення соціальної або етнічної нерівності⁶.

За впливу антиглобалістського дискурсу в ЗМІ, політичної агітації антисистемних рухів цей розрив буде збільшуватися. Це ускладнить розробку загальнонаціональних проєктів, спрямованих на виправлення деформацій сучасного етапу модернізації.

Перешкодою на шляху до ідеалів сталого розвитку є наркобізнес. Він відіграє ведучу роль у структурах організованої злочинності, є основним джерелом фінансування тероризму. За два десятиліття США витратили 20 млрд дол. на боротьбу з виробництвом і незаконним оборотом наркотиків у регіоні. Однак результати антинаркотичної стратегії незначні. Ця стратегія сприяє криміналізації частини маргінальних верств, підсилює корупцію влади на всіх рівнях, супроводжується згубними наслідками для навколишнього середовища і здоров'я населення. Здійснюються посіви наркомістких культур. Це супроводжується масовим невдоволенням місцевого населення.

Побічним результатом антинаркотичних зусиль влади стала поява неурядових екологічних організацій, асоціацій сусідських громад і етнічних рухів. Вони демонструють здатність до мобілізації за антиурядовими гаслами, стають впливовим сегментом антисистемної опозиції, яка виступає за кардинальний перегляд урядового курсу. Вони застосовують тактику захоплення

приміщень органів влади, блокади транспортних артерій, маршів протесту. Це є загрозою інститутам держави, підточує тендітні демократії і провокує владу на силові методи підтримки стабільності, що, у свою чергу, радикалізує низові рухи⁷.

Масове невдоволення соціальними наслідками економічної модернізації перешкоджає розширенню демократії і створює передумови для відродження авторитаризму. Політична еволюція деяких країн регіону підтверджує небезпеку відродження авторитаризму на континенті. Наприклад, Перу в період правління Фухіморі, популістські новації Чавеса, який не мав можливості подолати кризу у Венесуелі, спроби Гут'єрреса відновити управління в Еквадорі за допомогою зміцнення режиму особистої влади.

Гібридний характер політичних режимів не наблизив країни регіону до стадії консолідації демократії. Це свідчить про невизначеність векторів подальшої політичної трансформації. Відбувається дестабілізація держав Андського субрегіону. Це загострює соціально-політичні конфлікти у Нікарагуа і Гватемалі. Латинська Америка знову виявилася в зоні турбулентності, вихід з якої в найближчій і середньостроковій перспективі не вбачається.

Нові ризики дестабілізації пов'язані із щільним графіком виборчих кампаній, у процесі яких на тлі політичних суперечностей виникають конфліктні ситуації. Так, у 2005–2006 роках у Латинській Америці пройшов виборчий цикл, який визначив тенденцію, що політичний спектр став «лівішати», набув чіткішої соціальної орієнтації політики «лівих» режимів⁸.

У 2005 році перевірку на міцність режимів представницької демократії пройшли Гондурас, Болівія, Чилі, Гаїті. Колишні спроби насадження демократії були безрезультатними. У Чилі поза залежністю від результату президентських виборів видно, що завоювання в країні зберуться, розширюватимуться громадянські права і політичні свободи. Такий самий прогноз для Гондурасу.

Для Болівії дострокові загальні вибори в грудні 2005 року призвели до зміни політичного курсу після перемоги лівого Руху до соціалізму Е. Моралеса. Факт перетворення цієї партії у ведучу політичну силу був доведений в процесі муніципальних виборів 2004 року, коли кандидати Руху та інших лівих партій одержали більшість місць в органах місцевого самоврядування в західних і центральних районах країни. Побоювання роз'єднаної політичної еліти і могутніх економічних кланів південного сходу щодо можливої перемоги лівих сил, сепаратизм індіанських повстань провінції Санта-Крус не обіцяє стабілізації ситуації. Імовірнішим є подальше її загострення в результаті дій позасистемної опозиції за антиглобалістськими ідеями, за антиамериканською риторикою, підтримки Чавеса.

У 2006 році виборчі процеси розгорнулися в дев'яти країнах регіону: президентські вибори відбулися в Чилі (другий тур), Коста-Риці, Перу, Колумбії, Мексиці, Бразилії, Нікарагуа, Еквадорі і Венесуелі. Якщо в Коста-Риці і Мексиці навіть у випадку приходу до влади опозиції не очікувалося політичних потрясінь, то в інших країнах передвиборні кампанії обернулися новими соціальними і політичними конфліктами. Перемоги кандидатів лівих на виборах у Нікарагуа та Еквадорі підтверджують зрушення вліво політичного маятника⁹.

Таким чином, можливі ризики дестабілізації з поверненням країн регіону до альтернативної моделі розвитку. Занепокоєння з приводу нових ризиків висловлюють представники адміністрації США, частина яких виступає із закликами звернути, нарешті, увагу на «забуту» Латинську Америку.

Зовнішні фактори, що впливають на політичну динаміку в країнах континенту визначаються наслідками глобальної політики Вашингтона, його антитерористичної стратегії. На відміну від періоду 80–90-х років, коли лінія на підтримку демократії в країнах континенту була однією з основних компонентів латиноамериканської політики США, в 2003–2008 роках визначається зменшення рівня інтересів США до політичних проблем регіону. Пріоритетними є діяльність АЛКА. Іншим пріоритетом є боротьба з міжнародним тероризмом, а третім — протидія незаконному обороту наркотиків.

Таким чином, підтримка демократичних режимів «випала» зі списку першочергових задач адміністрації Дж. Буша. Спроби Вашингтона поставити на місце режим Чавеса та порятунку демократичного фасаду Гаїті не мали успіху.

Державні перевороти і передчасні відставки президентів в Еквадорі і Болівії не одержали швидкого відгуку американської дипломатії, яка обмежилася черговими фразами про збереження конституційного ладу.

Незважаючи на наявність в арсеналі Організації американських держав декларацій на підтримку демократії, механізми міжамериканської системи, Групи Ріо, реагують на політичні кризи і загрози демократії із запізненням. Вони демонструють нездатність ефективно сприяти стабілізації ситуації в проблемних країнах.

Існують ризики демократичних режимів через неготовність структур багатобічного співробітництва до попередження та нейтралізації акцій терористичних організацій, які діють у Колумбії, Перу.

У контексті загроз стабільності зменшуються шанси на істотний перегляд урядової політики в ряді країн регіону. Незважаючи на це, визначаються цілі сталого розвитку, проголошується боротьба з бідністю і задачі охорони середо-

вища. Досить скромні результати соціальних реформ, які реалізовані політиками нової хвилі в Бразилії, Уругваї та Аргентині, сумнівні експерименти у Венесуелі і Болівії свідчать, що дії влади помітно відстають від темпів нагромадження соціально-політичних, етнополітичних су-

перечностей. Вони загрожують новими сплесками громадських безладь, урядових і конституційних криз, які нерідко призводять до зміни влади. Таким чином, в сучасних умовах на континенті відсутні необхідні політичні умови для реалізації стратегії сталого розвитку.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

- ¹ Мартынов Б. Ф. Латинская Америка на цивилизационном подъеме // Латинская Америка. 2006. – № 1. – С. 17.
- ² Ибероамериканский мир глазами молодых ученых: (Научная конференция молодых латиноамериканистов). – М.: «ИЛАРАН», 2006. – С. 49.
- ³ Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / В. А. Бажанов (ред.), В. А. Бажанов (пер.с англ.). – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – С. 68.
- ⁴ Чумакова М. Л. Латинская Америка: власть и политика в зеркале общественного мнения // Латинская Америка. – 2005. – № 8. – С. 21.
- ⁵ Новые партнеры Латинской Америки — Китай, Южная Корея, Индия, ЮАР // Отв. ред. Таперман З. А. – М.: «ИЛАРАН», 2006. – С. 79.
- ⁶ Клименко О. А. Партії та неурядові організації в політиці лібералізації торгівлі НАФТА. – К.: «Науковий світ», 2005. – С. 25.
- ⁷ Renting Hugo Chavez: United States «Democracy Promotion» in Latin America. Christopher I. Clement. // Latin American Perspectives, 2005. – № 32. – Р. 60.
- ⁸ К. Джанда, Берри, Голдман. Трудным путем к демократии. – М.: РОССПЭН, 2006. – С. 33.
- ⁹ Chavez and the Search for an Alternative to Neoliberalism. Dick Parker Latin // American Perspectives, 2007. – С. 39.

Tkach O. I. Civil and political organizations as a factor of civil society's formation in Latin American countries / Kyiv National Taras Shevchenko University.

The political basis of the sustainable development in the countries of Latin America, the main trends of the evolution of political institutions are considered in the article. The author makes an attempt to evaluate the level of the sustainable development of the hybrid regimes in the Latin America as well as the risks of democracy in the context of social consequences of the neoliberal reforms. The author concludes that notwithstanding the existence of democracy support declarations in the arsenal of Organization of American States, the mechanisms of inter-American system, of Rio Group, react on the political crisis and democracy threats in delay. This mechanisms demonstrate the inability to contribute efficiently to stabilization of the situation in the Latin American countries.

Key words: Latin America, civil society, democracy, political crisis, constitutional crisis, social reform, political freedom, drug business, corruption, international terrorism.

Ткач О. И. Гражданско-политические организации как фактор становления гражданского общества в странах Латинской Америки/ Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка.

В статье рассмотрена политическая составная предпосылок стабильного развития в странах Латинской Америки, основные тренды эволюции политических институтов. Оценивается степень стабильного развития гибридных режимов в Латинской Америке, риски демократии в контексте негативных социальных последствий неолиберальных реформ. Автор делает вывод, что, несмотря на наличие в арсенале Организации американских государств деклараций в поддержку демократии, механизмы межамериканской системы, Группы Рио, реагируют на политический кризис и угрозы демократии с опозданием.

Ключевые слова: Латинская Америка, гражданское общество, демократия, политический кризис, конституционный кризис, социальная реформа, политическая свобода, наркобизнес, коррумпированность власти, международный терроризм.

Стаття надійшла до редколегії 22.09.2009

Прийнята до друку 12.10.2009